

УДК 81'271

Валентина Шляхова

## КУЛЬТУРОМОВНИЙ АСПЕКТ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-НЕФІЛОЛОГІВ

*У статті представлено культуромовний аспект навчання української мови за професійним спрямуванням студентів-нефілологів. Подано інформацію про реальний стан мовної атмосфери у закладах вищої освіти та самооцінку студентів рівня своєї мовної підготовки. Проналізовано погляди сучасних учених-лінгводидактів на змістове наповнення навчальних посібників з української мови за професійним спрямуванням, описано апробовані методичні шляхи удосконалення культуромовного складника навчального процесу з української мови у вишах.*

**Ключові слова:** культура мови, комунікативні ознаки культури мови, правильність мовлення, українськомовна особистість, культуромовне уміння.

*The article presents the cultural and language educational aspect of teaching the Ukrainian language for the professional orientation of non-philology students. Information is provided on the real state of the language atmosphere in higher educational institutions and self-assessments of students in their own language training. Implemented views of modern scholarly-linguistic directives on the content of the educational guidelines for Ukrainian language for professional direction, described proven methodological ways of improving the culture-learning component of the learning process in the Ukrainian language in higher education.*

**Key words:** language culture, communicative characters of language culture, correctness of speech, Ukrainian-speaking personality, cultural language competence.

Процес удержавлення української мови спонукав методистів розробити нові стратегію і тактику навчання української мови й відповідно – забезпечити підготовку фахівців, готових до виконання своїх професійних обов'язків, послуговуючись саме державною мовою. На такі запити науковці відгукнулись своїми дослідженнями. І. О. Черниш розробила методiku формування мовленнєвої компетентності майбутніх лікарів, Л. В. Сергієнко

репрезентувала формування мовленнєвої компетентності майбутніх учителів засобами дидактичної гри, Н. В. Тільняк акцентувала свою увагу на комунікативному підході до мовної підготовки бакалаврів технічних спеціальностей, Н. Д. Скибун підготувала наукові рекомендації про шляхи формування професійної мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців туристичного профілю.

Учені-методисти пропонують різні підходи до формування у студентів професійної мовнокомунікативної компетентності, проте кожний з авторів дбає про те, щоб майбутні фахівці досконало володіли сучасною українською літературною мовою, яка відповідає усталеним і загальноприйнятим нормам та засвідчує належний культурний рівень особистості.

Адже відомо, що без традицій немає культури, а без культури немає народу. Культура – це те, що об'єднує спільноту, формує її, забезпечує подальший розвиток. Як свідчить тлумачний словник, культура – це «1. Сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії. 2. Освіченість, вихованість. 3. Рівень, ступінь досконалості якої-небудь галузі господарства або розумової діяльності» [ВТС: 472]. Як бачимо, мову можна так само співвідносити з культурними, а саме духовними, надбаннями народу. У науковій літературі культуру мови потрактовують як «свідоме й цілеспрямоване використання мовних засобів, дотримання норм усної та писемної форм літературної мови у різних сферах суспільної комунікації відповідно до мети й змісту висловлювання» [Єрмоленко 2005: 22]. Ясна річ, наша держава зацікавлена в тому, щоб сучасна молодь, здобуваючи вищу освіту, була забезпечена належною мовною підготовкою і могла виконувати свої професійні обов'язки, вправно послуговуючись державною мовою. Так само зрозуміло, що забезпечити таку високоякісну підготовку студентів не спроможні викладачі лише навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням», адже ж професійну інформацію студенти сприймають і від інших викладачів, довіряючи їхнім професійним

знанням та їхньому мовленню. Однак проведене цього річ анкетування студентів Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького засвідчило, що викладачі фахових дисциплін не завжди виконують свої професійні обов'язки, послуговуючись державною мовою або ж не переймаються культурою свого професійного мовлення. 100% анкетованих студентів Навчально-наукового інституту (далі – ННІ) фізики, математики та комп'ютерно-інформаційних систем повідомили, що трапляються поодинокі випадки, коли викладання навчальних дисциплін відбувається російською мовою або ж викладач подає матеріал під запис українською, а усне спілкування провадить російською. Ставлення до такої навчальної ситуації у студентів неоднозначне. 48% анкетованих сприймають таку ситуацію негативно, оскільки «двомовність викладача шкодить засвоєнню термінології», «не подобається, тому що ми живемо в Україні», «погано ставлюся до суржику у мовленні викладачів, адже це значить, що вони розмовляють неграмотно». Решта студентів-математиків ставиться до російськомовного спілкування викладачів або добре, або лояльно, або нейтрально, заявляючи, що «мова – не головне. Головне те, як пояснюють» або ж «якщо їм так легше висловлювати свою думку, то я не заперечую». Думки про мовні аспекти викладання навчальних дисциплін в ННІ фізичної культури, спорту та здоров'я розділилися порівну. Половина опитаних першокурсників та третьокурсників зазначила, що викладання навчальних дисциплін провадиться українською мовою, і стільки ж зауважили, що зрідка навчальні дисципліни викладають російською мовою. Ставлення до викладання навчальних дисциплін російською мовою теж неоднозначне: 17% категорично не сприймають навчання нерідною мовою, 16% ставляться до цього позитивно; 42% зауважують, що ставляться нейтрально, з розумінням того, що викладачеві буває непросто вести викладання державною мовою.

Аналізуючи себе як мовну особистість, 64% студентів ННІ фізики, математики та КІС зазначили, що їм комфортніше

послугуватися українською мовою, проте половина з них зауважила, що послугуються не літературним її варіантом, а суржилом. 24% послугуються російською. Серед причин такого мовного вибору називають той факт, що середню освіту здобували в російськомовному регіоні. 12% студентів послугуються обома мовами. 62% студентів ННІ фізичної культури, спорту та здоров'я вважають себе українськомовними; 16% зазначили, що можуть спілкуватися обома: вибір мови залежить від ситуації спілкування (скажімо, в мережі Інтернет вони здебільшого послугуються російською) та мовних уподобань співрозмовника; 13% послугуються російською мовою; 9% критично ставляться до свого мовлення, усвідомлюють, що послугуються суржилом, хоча готові опанувати сучасні мовні норми.

Отже, ознайомлення з матеріалами анкетування студентів засвідчує, що вони ідентифікують себе як українськомовну особистість, відчують відповідальність за статус української мови в сучасному суспільстві і виявляють готовність докладати зусиль, щоб удосконалювати своє професійне мовлення. Така інформація важлива для організації навчального процесу з української мови за професійним спрямуванням, оскільки виявляє мотивованість подальшого навчання мови, а отже, й готовність студентів до участі у пропонуваніх видах навчально-комунікативної діяльності.

Автори посібників з української мови за професійним спрямуванням бачать навчальний процес по-різному, проте культуру мови вважають обов'язковим компонентом цього процесу. Наприклад, С.В. Шевчук, ставлячи за мету допомогти державним службовцям підняти рівень культури усного й писемного мовлення, розробляє жанри усного та письмового ділового спілкування [Шевчук 2004], З. О. Мацюк та Н. І. Станкевич акцентують, зокрема, увагу на комунікативних ознаках культури мовлення та ролі словників у підвищенні мовної культури, пропонують зразки типових помилок у слововживанні [Мацюк 2007]. С. О. Караман, О. А. Копусь, В. І. Тихоша зауважують, що «культура мовлення має велике

національне і соціальне значення: вона забезпечує високий рівень мовного спілкування, ефективне здійснення всіх функцій мови, ошляхетнює стосунки між людьми, сприяє підвищенню загальної культури особистості та суспільства в цілому [Караман 2013: 39]. У посібнику подано інформацію про слова-пароніми, речення та тексти для редагування, російськомовні вислови з українськими відповідниками.

Кожен із проаналізованих посібників містить відомості про комунікативні ознаки культури мови, що їх методисти кваліфікують як вимоги до культури мовлення. З-поміж них на перше місце ставимо правильність (відповідність чинним літературним нормам), а це означає, що зі студентами треба повторювати ті мовні норми, які найчастіше вони мають враховувати у своїй мовленнєвій діяльності. Скажімо, для математиків важливо уміти правильно відмінювати кількісні числівники, для службового спілкування варто правильно творити форми кличного відмінка імен та по батькові осіб чоловічої та жіночої статі. Дуже важливо утверджувати переконання про необхідність дотримання точності мовлення, тобто використовувати мовні одиниці відповідно до їхнього денотативного та конотативного значення, закріпленого у тлумачному словнику, у словнику іншомовних слів та термінологічному відповідної професійної галузі. На заняттях важливо практикувати індивідуальну роботу з лексикографічними джерелами, що забезпечують формування навичок самоосвіти – бажання і здатність відшукувати необхідну інформацію у словнику, який кодифікує цю норму.

Культуромовне наповнення занять з української мови за професійним спрямуванням, з нашого досвіду, може складатися з таких видів роботи, як повідомлення з культури мови, аналіз типових порушень у сучасному мовному середовищі, перехресне опитування.

По-перше, повідомлення з культури мови – це ознайомлення студентів із чинними нормами слововживання, конструювання словоформ та словосполучень, озвучення нормативної вимови та виявлення й аналіз некоректних варіантів, що функціонують у мовленні під впливом

«недоперекладу» з російської мови. Студенти почергово отримують індивідуальне завдання – ознайомитися з рекомендаціями, що їх містять посібники із культури мови, та озвучити цю інформацію на заняттях. Скажімо, для студентів ННІ фізкультури, спорту і здоров'я професійно важливими є рекомендації Олександра Пономарева під заголовками *«завдавати удару, а не наносити удар», «веслування і гребля», «вітрило і парус», «болільник і уболівальник»*; для ННІ фізики, математики та комп'ютерно-інформаційних систем – *«задача і завдання», «дев'яносто і дев'ятдесят», «лічити і рахувати», «малюнок, рисунок, креслення, фігура»* [Пономарів 2013]. У процесі ознайомлення з посібниками Олександра Пономарева «Українське слово для всіх і для кожного», Катерини Городенської «Українське слово у вимірах сьогодення», колективу працівників Інституту української мови НАН України «Культура мови на щодень», Анатолія Бортняка «Ну що б, здавалося, слова...» у студентів-нефілологів формується мовне чуття, вони починають критично ставитися до почутого, у разі сумніву звертаються до лексикографічних джерел. До речі, Олександр Пономарів у названому джерелі дуже негативно оцінив сучасну спортивну термінологію: «На відміну від інших термінологічних сфер ще багато невикористаних резервів є в спортивній термінології. Відомо, що спорт, як і військо, в колишньому Радянському Союзі були найбільш зросійщеними ділянками суспільного життя. І якщо російщення торкнулося всіх термінологічних систем та української мови взагалі, то спортивну термінологію воно зачепило особливо. Цю ваду не подолано досі. У спортивній термінології часом незаслужено віддають перевагу не українським, а запозиченим з російської мови термінам» [Пономарів 2013: 151].

По-друге, ми намагаємося формувати у студентів уважне ставлення до почутого та написаного, виявляти мовні помилки, добирати до таких одиниць літературні відповідники та з'ясовувати причину таких помилок. Скажімо, робота в аудиторії розпочинається з огляду наочності й таблиць, виявлення випадків порушення норм сучасної літературної мови. Так, студенти ННІ фізкультури,

спорту та здоров'я виявляють такі мовні недогляди в одній з аудиторій: схема навчання *техніці* плавання (треба *техніки*), *швидкісні* можливості (треба *швидкісні*), тип *мікроцикла* (треба *мікроциклу*), розподіл *по зонах* фізичного впливу (треба *за зонами*), *індивідуально-засвоєний* спосіб плавання (треба *індивідуально засвоєний*). Щоразу на заняття викладач готує повідомлення про помилки у мовленні дикторів та журналістів на телебаченні, зазвичай відстежується мовлення передачі «ТСН» на каналі «1+1», яке, здавалося б, мало бути для слухачів зразком для наслідування. Наприклад, 7 лютого 2017 року в новинах, де атовець розповідав про події в Авдіївці, прозвучало таке: звертаємося до *Кабінета* Міністрів (треба *Кабінету*), два *автомата* (треба *автомати*), хлопці вже *привикли* (треба *звикли, призвичаїлися*), два *виборчих фарси* (треба *виборчі*), Анатолій *Беліков* (треба *Бєликов*).

У часописі Черкаського району від 15 вересня 2017 року у статті про участь сільської команди у цьогорічних міжнародних змаганнях «Нащадки вільних» читаємо таке: збирати автомат *Калашнікова* (треба *Калашникова*), у змаганнях із *розборки-зборки* АК та спорядження магазину (треба *розбирання-збирання*), подолати *«рукоходік»* на спортмайданчику військової частини (треба *рукоход* або *рукоходик*) [Усенко 2017: 6]. Те, що аналізовані мовні одиниці не штучно створені, а взяті з реальної мовної практики і прозвучали на всеукраїнський загал, мотивує у студентів уважне та критичне ставлення до почутого та прочитаного, оскільки це реальне на сьогодні мовлення; вони намагаються самостійно виявляти помилки у почутому та побаченому, виправляти їх та уникати у власному мовленні. Тобто такий прийом привертання уваги до сучасної комунікації українського соціуму формує у студентів критичне ставлення до мовленнєвої продукції, загострює мовне чуття і готовність до самовдосконалення. Формуванню культуромовних умінь студентів сприяє завдання, націлене на редагування усної чи письмової мовленнєвої продукції та перекладання професійних текстів. З цією метою студентам-математикам пропонуємо перекладати тексти про відомих математиків, писати відгуки на наукові джерела,

оцінюючи в них не лише змістове наповнення, але й мовне оформлення. Так, студенти опрацьовували статті Тетяни Годованюк, Марини Ярової «Про культуру мови і мовлення вчителя математики», Сергія Семенця, Лариси Семенець «Зміст і структура математичних здібностей учнів», Наталії Модягіної «Несподівані аспекти мотивації навчання математики» із фахового журналу «Математика в рідній школі». З метою аналізу фахового мовлення для студентів ННІ фізичної культури, спорту та здоров'я добираємо матеріали журналу «Фізичне виховання в школах України». Ознайомлюючись зі змістовим наповненням журналу, цілком погоджуємося з думкою Олександра Пономарева про потребу критичного підходу до фахової спортивної термінології. Так, наприклад: «на *область* ушкодженої зв'язки спочатку накладають холод» (треба *на ділянку* або *місце*) [Фізичне виховання 2016: 16], «визначення гігієнічних *складових* оздоровчої програми» (треба *складників*) [Фізичне виховання 2016: 13], «за допомогою *армреслінга*» (треба *армреслінгу*) [Фізичне виховання 2016: 20-6], «змагання з *рістреслінгу*» (треба *ристреслінгу*) [Фізичне виховання 2016: 20-1], «сама ліва рука є *борцовою*» [Фізичне виховання 2016: 20-6]. Якщо в українській мові є іменник м'якої групи «борець», то утворений від нього прикметник повинен вживатися із суфіксом **-ев-**, а не **-ов-** (порівняймо: *плечовий*, але *променевиий*, *легеневиий*). Очевидно, і наголос має падати на другий склад: *борцЕвиий*. Викликає сумнів і коректність написання разом прикметникового складника терміносполуки «*гомілковостопний* суглоб – блокоподібний суглоб між надп'ятковою, велико- та малогомілковою кістками», оскільки він утворений від двох прикметників, що перебувають у сурядному зв'язку «гомілковий і стопний», а отже, має бути написаним через дефіс. Некоректне його написання подає фаховий словник, хоча поряд значаться й терміни, що відповідають чинним нормам: *суглоб реберно-хрящовий*, *грудинно-ключичний* [Петрух 1995: 514-515]. Крім того, аргументом про потребу писати цей компонент українськомовної терміносполуки через дефіс слугує порівняння з російськомовним відповідником



«голеностопный», відсутність подвоєння приголосного **-нн-** у якому засвідчує, що він утворений способом основоскладання двох іменників «голень» і «стопа» та суфіксацією. У цьому ж джерелі подано українські відповідники прикметника «голенный *биол.* гомілковий, голінковий» [Вассер 1996: 141]. Варіант написання разом був би можливим, якби термін значився як *гомілкоstopний*, а не *гомілково-stopний*.

По-третє, ми запроваджуємо в навчальний процес прийом перехресного опитування. Сутність його полягає в тому, що заздалегідь визначені двоє студентів готують по десять запитань культуромовного характеру для суперника, а на занятті почергово озвучують їх та оцінюють правильність почутої відповіді. Тут не варто обмежуватися питаннями орфографічного плану, тому що така робота втворює своєю одноманітністю. Варто залучати запитання або завдання з морфології, наприклад «Утвори форму орудного відмінка числівника шістсот», «Від чого залежить уживання слова «рахунок» із закінченням -у або -а в родовому відмінку?»; орфоепії «Як правильно наголошувати: *корисний* чи *корисний?*» тощо. Наші спостереження за аудиторією засвідчують похваллення пізнавальної діяльності усієї групи студентів, які намагаються прилучитися до висловлення припущень щодо правильного слововживання чи формотворення, записують у зошити нову для них інформацію.

Отже, проведене дослідження переконує, що формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців різного профілю має поєднуватися із постійною увагою до вдосконалення культури професійного спілкування. Сучасні студенти зацікавлені в поліпшенні своїх комунікативних умінь, зокрема й через наслідування сучасних культуромовних настанов.

Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001.

Єрмоленко С. Довідник з культури мови / С.Я. Єрмоленко, С.П. Бибик, Н.М. Сологуб, Г.М. Сюта, С.Г. Чемеркін. – К.: Вища школа, 2005.

*Шевчук С.В.* Ділове мовлення для державних службовців / С.В. Шевчук. – К.: Літера ЛТД, 2004. – 400 с.

*Мацюк З.* Українська мова професійного спілкування / З.О. Мацюк, Н.І. Станкевич. – К.: Каравела, 2007. – 352 с.

*Караман С.* Українська мова за професійним спрямуванням / С.О. Караман, О.А. Копусь, В.І. Тихоша. – К.: Літера ЛТД, 2013. – 544 с.

*Пономарів О.* Українське слово для всіх і кожного / О. Пономарів. – К.: Либідь, 2013. – 360 с.

*Усенко Н.В.* «Мошногірські яструби» підкорили «нащадків вільних» // Сільські обрії. – № 37 (12568). – 15 вересня 2017 року. – С. 5.

Фізичне виховання в школах України. – 2016. – № 5 (89). – 39 с.

*Петрух Л.* Українсько-латинсько-англійський медичний тлумачний словник / Л. Петрух, М. Павловський, І. Головка. – Львів, 1995. – Т. II. – С. 514 – 515.

*Вассер С.П.* Російсько-український словник наукової термінології / С.П. Вассер, І.О. Дудка, В.І. Єрмоленко, М.Д. Зерова, А.Я. Ільченко, О.К. Усаєнко. – К.: Наукова думка, 1996.

## REFERENCES

Busel, V.T. (Ed.) (2001). Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language. Irpin: VTF «Perun». (in Ukr.)

Yermolenko, S. and others (2005). Guide of lingual culture. Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukr.)

Shevchuk, S.V. (2004). Business communication for civil servants. Kyiv: Litera LTD. (in Ukr.)

Matsiuk, Z. O., Stankevych, N. I. (2007). Ukrainian language of professional communication. Kyiv: Karavela (in Ukr.)

Karaman, S. O., Kopus, O. A., Tykshosha, V. I. (2013). Ukrainian language in professional direction. Kyiv: Litera LTD (in Ukr.)

Ponomariv, O. (2013). Ukrainian word for all and everyone. Kyiv: Lybid (in Ukr.)

Usenko, N.V. (2017). “Moshnogoryan hawks” conquered “descendants of free”. *Silski obrii*, 37 (12568), 5. (in Ukr.)

*Fizychne vykhovannia v shkolakh Ukrainy* (Physical education in schools of Ukraine). (2016), 5 (89) (in Ukr.)

Petrukh, L., Pavlovskiy, M., Holovko, I. (1995). Ukrainian-Latin-English Medical Interpretative Dictionary. Vol. 2. Lviv (in Ukr.)

Vasser, S.P., and others (1996). Russian-Ukrainian Dictionary of Scientific Terminology. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.)

Статтю отримано 21.09.2017

Valentyna Shliakhova

## **CULTURAL AND LANGUAGE ASPECTS OF PROFESSIONAL PREPARATION OF STUDENTS NON-PHILOLOGISTS**

The state status of the Ukrainian language necessitates the formation of a highly skilled specialist who will be able to fulfill their professional duties, using this language at the proper level. The practice of training such specialists in higher educational institutions reveals problems that require an immediate solution. First, must realize that the formation of a linguistic personality can not be provided only by teachers-linguists, students mimic the faculty broadcasting of teachers of other disciplines, and thus, it is necessary to raise the problem of the level of normativity of the professional broadcast of the entire faculty. Secondly, students must realize the need for constant self-analysis of their own speech products and the critical attitude to broadcasting the environment.

An analysis of current developments of linguodidactics reveals that the vision of the linguistic preparation of non-philology students has been formed in the priorities of the cultural-educational aspect of training and improving the cultural skills of future specialists. Such work, in our opinion, involves a spelling analysis of professional terminology, translated from other languages. Students should learn how to identify abnormal terms in professional manuals and journals, edit these texts. In forming the skills and skills of further self-education, the teacher-linguist should not only acquaint students with lexicographic sources, first of all with vocabulary vocabulary and spelling, but also involve them in working with them. Among the approved teaching methods of our students, the students' special attention is caused by systematic reports on language culture and cross-examination of students.